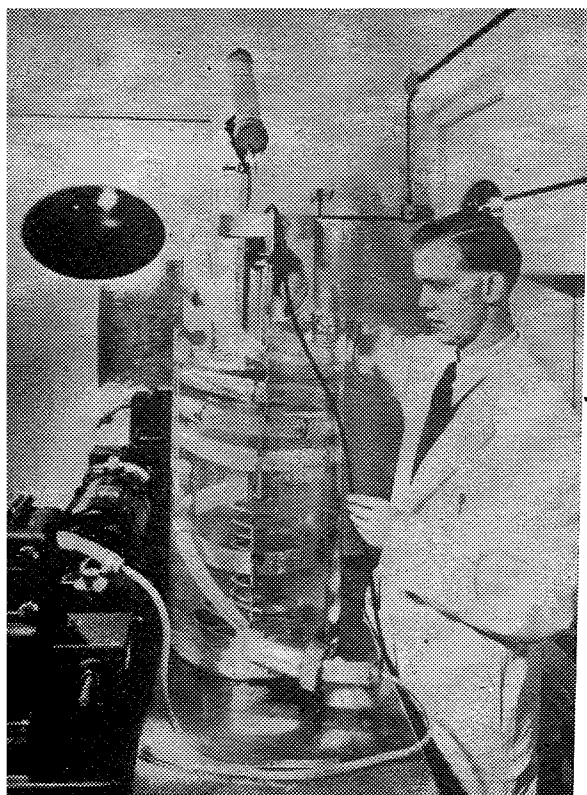

De machinerie, die u op dit plaatje ziet, staat in het Guy's ziekenhuis in Londen. Een Amerikaan heeft het instrument gebouwd en in Engeland heeft men er een verwarmingsapparaat aan toegevoegd. De machine wordt gebruikt bij hartoperaties. Men heeft er al ervaring mee; het hart van een patiënt stond 20 minuten stil, terwijl het bloed normaal door hersenen en lichaam bleef stromen, door de werking van dit apparaat. Men behoeft niet tot de profeten te behoren om in te zien dat hierdoor wijde perspectieven worden geopend voor de chirurgie. Het is een tot op de draad versleten uitdrukking om het menselijk verstand, het menselijk vernuft, de techniek en de technocratie, zoals men dat noemt, te minachten, te verkleinen en van zijn kunnen te beroven door dit verstand te plaatsen tegenover alles wat de mens niet kan en vooral tegenover alles waar de mens misbruik heeft gemaakt van technische vooruitgang. Bij dit instrument, waar ook waarschijnlijk het vernuft van generaties in verwerkt is, klaagt men dan niet, bij de stofzuiger of de ijskast of de moderne naaimachine ook niet.

Dit klagen over de techniek en het menselijk vernuft, is een voorbeeld van populair, onzuiver, emotioneel en vooral oppervlakkig denken, erg in zwang bij populaire of semi-populaire geschriften van heel- en halfzachte mensen, die menen dat zij propaganda voor de godsdienst maken als zij rede en verstand aanvallen. Ik beweer niet, dat er aan de technische ontwikkeling geen problemen vastzitten; integendeel – de tweede industriële revolutie stelt de mensen voor een aantal zware vraagstukken – ik beweer alleen, dat de aanvallen op de techniek, de rede, het vernuft even ondankbaar, onjuist, onredelijk als onhoudbaar zijn.

Dit instrument wordt dan wel in dank aanvaard, maar de atoombom wordt gezien als een vrijwillige godheid, die de mens drijft dit instrument te gaan gebruiken en de techniek krijgt de schuld, alsof die techniek een mens is, die een zelfstandig bestaan voert. En hoe men de techniek ook wil waarderen, dit zegenrijke instrument is door gelijk soort mensen, gelijk soort inspanning, gelijk soort volharding ontstaan, als de atoombom.

MENS

en Wereld

Proeven met atoombommen

Het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond is voornemens de volgende resolutie op het Congres van de International Humanist and Ethical Union te Londen in te dienen

Wij, de vertegenwoordigers van humanistische en ethische bewegingen en individuele deelnemers uit vele landen in Oost en West, bijeen in Londen, de 31e juli 1957 op het tweede Congres van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, geconfronteerd met de mogelijke gevolgen van proeven met atoom- en waterstofbommen;

voelen ons diep verontrust over de verklaring, ondersteund b.v. door zevenhonderd genetici uit de hele wereld

dat het gevaar van ioniserende straling voor de erfelijke aanleg van de mens een feit is dat ernstige aandacht vereist in verband met de toepassing van atoom-energie;

te meer omdat door twintig bekende Europese en Amerikaanse radiologen en genetici werd vastgesteld

dat het onmogelijk is een grens aan te geven ten aanzien van erfelijke beschadiging, daar zelfs de kleinste dosis straling een toeneming van de mutatiegraad veroorzaakt, hetgeen voor de huidige mens en zijn nakomelingen een groot gevaar oplevert;

wij erkennen dat nog weinig onbetwistbare feiten zijn vastgesteld om deze opvatting te bewijzen, maar kunnen deze beschouwingen van vooraanstaande mannen van wetenschap op die wijze niet ter zijde schuiven, nu de kern van hun betoog betrekking heeft op het uiteindelijk gevolg van langdurige invloeden, hetgeen elke politiek die gebaseerd is op atoom- of waterstof-bomproeven tot een zinloze onderneming maakt, om van atoomoorlog niet te spreken;

niettemin zijn wij ons bewust van het feit dat eenzijdige uitbanning van atoom- en waterstof-bomproeven ingewikkelde ideologische-, politieke- en machtsverhoudingen zou aantasten; maar wij weten dat het stralingsgevaar gelijkelijk alle volken in Oost en West bedreigt en dat controle op atoom- en waterstof-bomproeven door doeltreffende methoden overal in de wereld kan worden uitgeoefend, zodat de algemene afschaffing van deze proeven als een zedelijke eis en een reële mogelijkheid moet worden beschouwd;

daarom verzoeken wij onze aangesloten organisaties en allen die met ons instemmen zich te richten tot hun regeringen opdat zij als eerste stap de algehele uitbanning van atoom- en waterstof-bomproeven zullen bevorderen en wij doen een beroep op de organisatie der Verenigde Naties de toenemende bedreiging van de mensheid die de nachtmerrie van onze generatie is, op te heffen.

Hoofdbestuur Humanistisch Verbond

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND — 12e JAARGANG NR. 11 — 1 JUNI 1957
VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

KRITISCH ALLERLEI

„De Brabander moet geleerd worden open te durven staan voor het andere, opdat hij daaraan zijn eigen waarden lere ontdekken. De immigranten dienen opgenomen te worden, behalve in hun werkmilieu ook in de gemeenschappen van parochie en wijk. Zij mogen niet afgesloten worden wegens hun anders beleefd katholicisme of vanwege een andere levensbeschouwing gedwongen worden bij elkaar aansluiting te zoeken en onnatuurlijke gemeenschappen te vormen.”

Een citaat uit een serie artikelen in De Maasbode over „Brabant in beweging”, dat te denken geeft. Men kan er uit concluderen: 1. dat kennelijk de „immigrant” in Brabant niet al te welkom is; 2. dat zelfs de katholieke die uit „het noorden” komt het er niet makkelijk heeft; 3. dat „De Maasbode” gemeenschappen van andersdenkenden, die zich eventueel in Brabant vormen, „onnatuurlijk” acht; 4. dat de stelling goedgemeende raad, die in het citaat ook tot uiting komt, weer door dat „onnatuurlijke gemeenschappen” wordt ondergraven; 5. dat eigenlijk aan „andersdenkenden” daarmee niet veel nieuws wordt verteld, omdat de katholieke „men” in Brabant dit (3) die andersdenkenden in het algemeen goed laat voelen. Daarbij denken wij bijv. aan de wijze, waarop in datzelfde Brabant veelal de subsidie-aanvragen van „Humanitas” worden behandeld. Zolang de Brabander – of op breder vlak: de katholieke in het algemeen – de „andersdenkenden” niet als gelijkwaardig erkent zullen die „andersdenkenden” wel genoodzaakt zijn zich aaneen te sluiten in „onnatuurlijke gemeenschappen”. Trouwens: waarom zouden zij het niet doen?

Een zekere Leon Biancotto heeft zijn lichte vliegtuigje een uur en zestien minuten ondersteeven laten vliegen en daarna aanspraak gemaakt op het wereldrecord onderste-boven-vliegen.

Daar zitten mogelijkheden in. Wij vrezen echter, dat als die mogelijkheden ten volle worden uitgebuit, wij binnenkort aanspraak gaan maken op het wereldrecord „vinger-op-het-voorhoofd-wijzen”.

„McCarthy ging heen, McCarthy-isme bleef,” schrijft het Parool boven een beschouwing naar aanleiding van de dood van de man, die in de Verenigde Staten „grote” naam maakte met zijn verhoren van lieden die, volgens hem, communist of (wat men noemt) crypto-communist of fellowtraveller zouden zijn.

Wellicht zullen over enkele jaren onze woordenboeken dit woord maccarthysme bevatten, daarachter zal dan vrijwel zeker staan: „modern begrip voor hek-

sen- en ketterjacht”. Zoals zij ook (misschien) zullen vermelden: „Quisling = uit oorlog 1940/1945 stammend begrip voor verrader”. Merkwaardig is het, hoe één man ook nu nog altijd, door zijn ziekelijke buitenisigheden meestal ongunstige begrippen kan vormen. En dat men dit „neemt”, ook in democratische landen!

De correspondent van het „Algemeen Handelsblad” in Rome schrijft, dat „sedert enkele jaren, vooral na de dood van De Gasperi, brede kringen in Italië zich bezorgd maken over de steeds sterker wordende clerikale invloeden op de regering en op de gehele maatschappij. De herinneringen der Italianen aan de Kerkelijke Staat zijn doorgaans niet zo goed en het is opvallend, dat anticlerikalisme en communisme nergens beter voedingsbodem hebben gevonden dan in Umbrië, Emilia en de Marken, het gebied dat nu eenmaal tot het „Patrimonium Petri” behoorde.”

Voor al aan het slot van dit citaat is geen woord Frans of Italiaans bij. Het bewijst, dat uiteindelijk altijd weer ieder absolutisme – of het nu „wereldlijk” of „geestelijk” is ingesteld, voor zo ver daartussen scheiding bestaat – de mensen stoot naar een ander, vaak tegengesteld absolutisme. En het bewijst ook, dat het katholicisme op dit gebied vooral hardleërs is.

Hardleërs ook blijkt de gemeenteraad van Harderwijk. In dit oude IJsselmeerstadje is een gezellig strandbad-met-speeltuin, voor kinderen (en ouderen!). Maar nu meent de Harderwijker raad, dat dit strandbad-plus-speeltuin ’s zondags gesloten moet blijven. Zelfs ’s middags tussen 12 en 5 uur, als er geen kerkdiensten zijn, moet de zaak potdicht.

Nog altijd betekent het woord evangelie „blijde boodschap”. Maar iets van die blijdschap schijnt nog niet tot het gehele christelijke Harderwijk te zijn doorgedrongen. Er blijken nog altijd gemeenten te zijn, waarvoor Albert Hahn’s symbolen, de zwarte hoge hoed en de zwarte, degelijke paraplu, passend zijn. Misschien gaan straks enkele van die „zwarthoedige heren” met vakantie naar de Riviera...

Elf miljoen en zoveel Nederlanders zijn er. Enkele weken geleden hebben wij die elfmiljoenste – wiens of wier naam of woonplaats niet bekend is, omdat zelfs het CBS dat niet kan uitzoeken – mogen begroeten.

Wat je dan „begroeten” noemt, want wij „groeien vast, in tal en last”, in sneltreinvaart. De dagbladen hebben dan ook vol gestaan

met beschouwingen over de vraag, hoe Nederland deze vicieuze cirkel moet doorbreken. Wij vermoeden, dat de Ned. Ver. voor Sexuele Hervorming daarop wel een antwoord weet. En dat velen van ons het daarmee eens zijn, zonder bepaalde strevingen van de NVSH te onderschrijven.

EN in dit verband doet de volgende kop uit de De Volkskrant ietwat zonderling aan: „Woningnood wordt groter door meer huwelijken”. Hij is geïnspireerd op uitlatingen van minister Witte in de Eerste Kamer. De bewindsman gelooft namelijk, dat de economische hoogconjunctuur het de jonge mensen gemakkelijk maakt, huwelijken te sluiten, maar dat deze toenemende stroom van huwelijken weer de woningnood vergroot. Ook hier een vicieuze cirkel, blijkbaar.

Of... schijnbaar. Want niet het toenemende aantal huwelijken behoeft verantwoordelijk te zijn voor de uitbreidende bevolking, wel het feit dat het aantal geboorten in die jonge gezinnen niet wordt geregeld. Is het niet opmerkelijk, dat Nederland de snelst groeiende bevolking van alle Europese landen heeft, terwijl – voor zover ons bekend – hier het katholieke verzet tegen geboortebeperving ook het sterkst is? Is het niet eveneens opvallend, dat in het toch veel meer katholieke België (tenminste: in getal sterker katholieke België) de bevolking lang niet zo tomeloos groeit als in Nederland? Woningnood, snel toenemende bevolking en kinderbeperving zijn problemen, welke men niet mag en kan scheiden. Dit heeft ook de synode van de Ned. Herv. Kerk reeds lang begrepen.

Zelfs mag ten aanzien van deze vraagstukken, prins Bernhards woord klinken, gesproken op het congres van hoofdredacteurs in Amsterdam: „In de wereld in het algemeen en in onze atlantische gemeenschap in het bijzonder is het betreurenswaardig te moeten constateren, hoeveel misverstanden ontstaan en fouten worden gemaakt alleen maar, doordat zoveel mensen niet weten welke motieven an-

dere mensen hebben voor hun uitlatingen en daden”.

Want, vragen wij ons af, zouden de katholieken in Frankrijk, België en Italië – waar de bevolkingstoename in het algemeen belangrijk geringer is dan in ons land, terwijl de R.K.-Kerk daar verhoudingsgewijs meer aanhangers heeft – nu zoveel slechtere katholieken zijn? En zou het niet nuttig zijn – om nog niets eens van „aangenaam” te spreken – als Nederlandse katholieken trachtten de motieven te verstaan van hen, die voorstander zijn van geboortebeperving? Opdat niet binnen weinige jaren onze bevolking letterlijk uit haar grenzen barst, met veelal alle noodlottige gevolgen van dien, die zich trouwens nu al aankondigen.

Alle geestelijke leven en goede smaak zijn in Rusland – gelukkig – nog niet uitgeroeid. Ilja Ehrenburg heeft in de Literaire Gazet Amerikaanse schrijvers als Whitman, Twain, London, Dreiser, Lewis, Faulkner, Hemingway, Steinbeck en Caldwell in bescherming genomen. Hij keerde zich tegen denigrerende opmerkingen in Russische kringen over het Culturele leven in de VS.

Als wij nu maar wisten wat hij bedoelde met: „Het is in strijd met de opvoedkundige doelstellingen van de Sowjet-Unie om de Amerikaanse cultuur of die in enig ander land te kleineren”, dan zouden wij uitzonderlijk verheugd zijn over zijn verdediging. Nu kijken wij er ietwat wantrouwend tegenaan. Zou hij zelf precies weten, wat de „opvoedkundige doelstellingen” van de Sowjet-Unie zijn? Zou hij het mogen weten?

De Spaanse kardinaal-primaat heeft nieuwe gedragslijnen vastgesteld. Het is de geestelijken voortaan verboden stierengevechten, beroepsvoetbalwedstrijden en bioscopen te bezoeken, in het openbaar te roken, burgerkleding te dragen en vrouwen op de duozitting van bromfiets of motorrijwiel mee te nemen.

Het schijnt daar wel spaans toe te gaan!

KAPITALE BOERENPLAATS

Wie geld bewaart is welbewaard:
Tweehonderd jaren onbezwaard.

Een achterdochtig onverstaan
Wrokt in de sombere olmenlaan.

Van trage haat en lust bevracht
Het geile water in de gracht.

Den vreemdeling behoeft God –
De heemhond vliegt hem naar de strot.

Ida G. M. Gerhard: Uit „Het levend monogram”, Uitg. Van Gorcum en Comp. N.V., Assen 1955.

Brieven uit Anderlecht

In Anderlecht had Erasmus de rust en concentratie gezocht om zich ongestoord geheel te kunnen wijden aan de „bonae litterae”. Een beeld van zijn toevluchtsoord, het gastvrije huis van zijn vriend Peter Wychman, schetsten wij in het vorige nummer van „Mens en Wereld”. Een langdurige rust was hem evenwel niet vergund. Ook hier werd hij achtervolgd door de Luther-affaire en meest tegen zijn zin gedwongen tot het schrijven van verweerschriften en brieven aan vrienden en tegenstanders. Hiervan zijn er 22 bewaard gebleven. Deze brieven vormen slechts een klein gedeelte van de enorme correspondentie, die Erasmus tijdens zijn leven heeft gevoerd. (In zijn verzamelde brieven, uitgegeven door P. S. Allen zijn 2356 brieven opgenomen!). Verschillende van deze brieven uit Anderlecht geven blijk van de moeilijke positie, waarin hij was geraakt door allerlei laster van de Leuvense scherp-slijpers over hem in verband met wat hijzelf noemde „de Lutherse tragedie”.

In de strijd tegen Luther werd aan het oordeel van Erasmus grote betekenis gehecht. Zowel Lutheranen als Katholieken trachtten hem tot een stellingname ten gunste van hun partij te bewegen. Welk een invloed Erasmus had, moge blijken uit het feit, dat keizer Karel V hem (in 1516) de eretitel van Raadsman had gegeven, terwijl diens grote tegenstander koning Frans I hem trachtte over te halen zich aan het Franse hof te vestigen. De kanselier van Bourgondië wilde hem de post van adviseur aanbieden. Rome bood hem een bisdom aan, echter op voorwaarde, dat hij scherp stelling zou nemen tegen Luther. Erasmus weigerde...

Zijn geestelijke vrijheid was hem boven alles lief. Zo zou ook Spinoza later weigeren een eervolle benoeming (hoogleraar te Heidelberg) te aanvaarden uit vrees voor de eer zijn geestelijke onafhankelijkheid te moeten opofferen¹). Erasmus had ten aanzien van Luther altijd de mening gehuldigd, dat men om erger te voorkomen zou moeten aansturen op een verzoening tussen de partijen. Inplaats van stelling te nemen schreef hij in 1520: „Ik vrees het ergste voor de ongelukkige Luther”.

Erasmus was er steeds van overtuigd geweest, dat geen van beide partijen over de volstrekte waarheid beschikte en ook wist hij hoezeer in deze strijd der geesten allerlei belangen, gebrek aan inzicht, irrationele hartstochten, haat en vrees hun rol speelden.

In november 1519 hadden de Leuvense theologen openlijk tegen Luther partij gekozen. De positie van Erasmus in Leuven was nooit benijdenswaardig geweest. Geschriften als zijn „Lof van het huwelijk” hadden al reeds in het begin felle kritiek ontmoet. De Lutherkwestie vergrootte nog de tegenstellingen tussen hem en de fanatieke theologen. De conservatieve monniken zagen in Erasmus de geestelijke vader van de hervorming. Vooral toen in 1520 een pamflet was verschenen, dat zich tegen de Leuvense theologen richtte en de veroordeling van Luther kritiseerde, kreeg Erasmus het zwaar te verduren, omdat men hem er van verdacht de schrijver hiervan te zijn. Men eiste van hem een duidelijke uitspraak en de fanatieke Egmondanus gunde hem geen rust²). Erasmus werd uitgesloten van de bijeenkomsten van de theologische faculteit. Gelukkig telde Erasmus in Leuven ook nog verschillende vrienden. Hij hoopte nog steeds, dat de Duitse hervormer op de door hem ingeslagen weg, die een breuk in de kerk onvermijdelijk maakte, zou terugkeren. Erasmus noemde deze hele strijd om Luther een comédie en een tragedie. Een comédie om de kleingeestigheid en de intriges en een tragedie om de grote belangen, waarom hier werd gestreden. Toen Luther evenwel de Pauselijke Bul had verbrand, begon Erasmus in te zien, dat er voor hem geen mogelijkheid was in dit ge-

schil als arbiter op te treden en keerde ook hij zich tegen Luther.

Waarom koos tenslotte ook Erasmus partij tegen Luther? Niet om diens kritiek op allerlei misstanden in de kerk. In deze kritiek was Erasmus Luther reeds lang voorgegaan. Doch wel om het feit, dat de drieste hervormer van Wittenberg de idealen van menselijkheid en tolerantie bedreigde en met een zeker fanatisme een nieuwe dogmatiek in het leven riep, waardoor niet alleen de eenheid van de kerk, doch ook de vrede bedreigd werd.

„De ware vroomheid ligt in de daden” had Erasmus verkondigd. Maar Luther meende: „Het geloof alléén maakt zalig, Gods genade is onafhankelijk van de goede werken, de mens zelf vermag niets,” een opvatting, die wel zeer weinig strookte met de renaissancevisie over de menselijke waarde en waardigheid. „Erasmus verdient gehaat te worden; ik vermaan u alleen hem te beschouwen als de gevaarlijke vijand Gods”.

Aldus een passage uit Luthers „Tischreden”, waaruit wel blijkt, hoe Luther tenslotte over Erasmus dacht. Het is overigens een uittaling, waarin de christelijke naastenliefde wel volkomen zoek is, evenals in deze fraaie opmerking van Luther: „Erasmus verpletteren is de vinger leggen op een wandluis, die dood nog meer stinkt dan levend.”

Erasmus' positie in Leuven was geheel onmogelijk geworden. Was het een wonder, dat hij in die dagen schreef dat hij óf zou moeten „sterven van verdriet óf zich ergens verbergen”.

In mei 1521 „verborg” hij zich in Anderlecht, hoewel hij ook daar niet veilig was voor de laster en het gestook van de Leuvense monniken. Ieder woord in zijn brieven en geschriften moest hij overwegen en afwegen, rekening houdende met de dreiging van excommunicatie, inquisitie en brandstapel. Niettegenstaande deze geestelijke druk verloor hij zijn evenwicht niet en zijn brieven leggen getuigenis af van zijn humor, zijn ironie en zijn afkeer van huichelarij en fanatisme.

Hij bleef de verdediger van de tolerantiegedachte, „de innig oprechte prediker van die zachtmoedigheid, die de wereld nog zo bitter nodig heeft” (Huizinga). Overigens was hij ervan overtuigd, dat, zoals hijzelf in zijn brieven schreef, zijn levenstaak veel gemeen had met „de werken van Hercules”. Hier in Anderlecht schreef Erasmus de brief aan de Leuvense theologen, waarin hij zijn lasteraars kritiseert en de beschuldigingen, dat hij Lutheranen zou zijn, ontzenuwt. Hij ziet echter ook het nut er niet van in zich persoonlijk in de strijd tegen Luther te mengen.

Wij citeren: „... Wat ik in Leuven van de kwade tongen van bepaalde mensen te lijden heb gehad, mag niemand verborgen blijven. Nu wordt er, naar ik verneem, weer een schandaal opgezet door zekere lieden, onder leiding en op initiatief van Vincent Theoderici en Latomus; de een heeft mij de brief aan de kardinaal van Mainz kwalijk genomen; hij gelooft, dat ik daarin de Dominicanerorde hekel; de ander heeft zich aan het anoniem uitgegeven advies over de bijlegging van de affaire Luther geërgerd, die volgens voortdurende beweringen van zekere snuffelaars van mij zou stammen”.

Erasmus wijst er dan verder op, dat deze brief over Luther inderdaad van hem afkomstig was, doch dat men deze brief niet alleen buiten zijn medeweten en toestemming had laten drukken, maar bovendien, waar hij schreef „van Luther” dit had veranderd in „van onze Luther”, waardoor men door toevoeging van één woord suggereerde, dat Erasmus aan de kant van Luther stond. Erasmus beklagt zich verder in zijn brief aldus: „... want alle overladden mij met haat, enige maken mij te schande en die mij prijzen, kwetsen mij meer dan die mij smaden”.

Erasmus sympathiseerde niet met Luther, doch evenmin met diens felle bestrijders en hij merkt ergens op: „Het is mijn noodlot door beide partijen gestenigd te worden”. In een brief in Anderlecht op 5 juli 1521 aan de Nederlandse monnik Daniël Tayspil geschreven, wijst hij erop, dat men Luther in Worms „deels met dreigementen, deels met vleierij” heeft pogen te bewegen een andere houding aan te nemen. In een andere brief (aan Paul Bombasius) beklagt hij zich erover, dat men hem ervan verdenkt de auteur van allerlei vlugschriften te zijn en zelfs van Luther's geschrift „Over de Babylonische ballingschap”. Hij schrijft: „Bepaalde leeglopers hebben uit mijn boeken datgene tezamen gezocht, wat Luther aanleiding gegeven zou kunnen hebben tot zijn dwalingen. Waarom zoeken zij dit niet liever bij de Evangelien en de brieven der apostelen, bij Augustus, Bernard van Clairvaux of zelfs bij Thomas van Aquino”.

Aan een jonge literator, Johannes Schudelinus schrijft hij op 4 september 1521 een brief, die Erasmus duidelijk typeert: „Blijf bij uw onderwijst. Trek niet het zwaard tegen de kampvechters voor de oude onwetendheid. Tracht liever beter zaad in de geest der jeugd te zaaien: Zijn de vorsten blind, verkiezen de hoofden der kerk de beloningen der wereld boven de beloningen door Christus toegezegd, blijven de godgeleerden en monniken liever zitten in hun synagogen, handhaaft de wereld in het algemeen liever de vormen waaraan men gewoon is, welnu, dan moeten wij de nieuwe wijn in oude zakken doen”.

De strijd in Leuven had hem verbitterd. Dit blijkt wel uit een brief, die hij na zijn vertrek uit Anderlecht in Bazel aan de secretaris van de Graaf van Nassau schreef en waaraan wij enkele passages ontleen: „Ik heb met Luther niet meer dan met enig ander christen te maken. Liever zou ik hem verbeterd dan afgemaakt zien... De pauselijke partij heeft als dwazen gehandeld. De hele zaak is door een troep domme monniken bedorven... Een Jakobiet van Antwerpen beschuldigde hem gezegd te hebben, dat Christus zijn wonderen deed door toverij. Een Karmeliet zei aan het Franse hof, dat Luther de Antichrist was en Erasmus zijn voorloper. Een Minoriet raasde op een preekstoel een uur lang tegen ons, alleen om ons ganzen, ezels, beesten en domkoppen te noemen... Een andere Minoriet,

¹ In zijn „Staatkundig Vertoog” schreef Spinoza: „Academieën op staatskosten gesticht, strekken meestal niet zozeer om de geesten te ontwikkelen als wel ze in toom te houden.” Hoe het geestelijk klimaat op sommige universiteiten was, had Erasmus wel in Leuven ervaren.

² Wie de opvoering van Stuivelings „Erasmus” heeft gezien, zal zich ongetwijfeld de figuur van deze fanaticus herinneren!

(Vervolg op pag. 5)

Arbeid voor het Avondland

Anton Zischka: *Arbeid voor het Avondland*. Nederlands Boekhuis, Tilburg 1956.

Lang vóór de tweede wereldoorlog heeft Zischka vooral naam gemaakt door zijn „De geheime oorlog om de petroleum” en „De geheime oorlog om de katoen”, in welke werken hij de machtsverhoudingen en -strijd van de grote financieel-economische concerns kritisch behandelde. Soms leek wat hij vertelde bijna fantastisch, maar insiders erkennen dat zijn boeken goed gefundeerd waren en dat deze machtsstrijd vaak nog meer onscrupuleus gevoerd werd dan Zischka beschreef.

Na de oorlog is Zischka meer aan de opbouwende tendenzen en mogelijkheden van de financieel-economische processen zijn aandacht gaan wijden en zijn „Arbeid voor het Avondland” draagt dan ook tot ondertitel „De mogelijkheden tot vreedzame opbouw van een rijkere wereld”. In het voorwoord schrijft de auteur: „Ons gaat het goed. Maar miljoenen en nog eens miljoenen andere mensen, zelfs Europeanen, lijden honger. En als wij die niet spoedig helpen, zullen zij ons op zekere dag meesleuren in de chaos. Wij moeten leren de zorgen van de Chinese rijstboeren of de Scandinavische herders, van de Japanse industrie-arbeiders of de Bantoe-mijnwerkers even ernstig te nemen als onze eigen zorgen. Immers, wat zij denken en doen beslist mede over het lot van de wereld en de toekomst van onze kinderen”. Het is dus beslist onjuist, wanneer naar aanleiding van dit boek door een van onze grote liberale dagbladen geschreven wordt, dat Zischka te weinig oog zou hebben „voor de enorme macht van het egoïsme en de menselijke zwakheden en beperktheden”.

Evenals het Rapport Onderontwikkelde Gebieden van het Humanistisch Verbond geeft Zischka blijk deze heel goed in de gaten te hebben, maar het directe menselijke belang hier en nu eist juist – volgens het Rapport en volgens Zischka – dat met de belangen ook van ver verwijderde mensengroepen rekening wordt gehouden, omdat deze mede ons lot bepalen.

Merkwaardig is voor Nederlanders, dat Zischka in dit boek dr. Albert Plesman, de in 1953 overleden oprichter en leider van de K.L.M. als voorbeeld stelt. Zijn loopbaan en zijn plan tot internationale samenwerking schetst hij uitvoerig.

Evenals Plesman heeft Zischka zijn hoop gesteld op een door deskundigen geleide, de hele wereld omvattende onpolitieke werkgemeenschap. Zoals bijv. vroeger Veblen en de technocraten en in Europa o.a. Fr. Oppenheimer meent hij zeer bewust, dat de oplossing van de economische problemen tevens de oplossing van de andere sociale en internationaal-politieke ten

goede kan komen. Dat een grootscheepse ontwikkeling der mogelijkheden tot exploitatie van de enorme rijkdommen der wereld ten bate van alle bewoners der aarde veel politieke problemen in betekenis zou doen afnemen. En de mogelijkheid van een meer stabiele wereldvrede zou kunnen bevorderen.

„Arbeid voor het Avondland” is populair in de beste zin van het woord, het is zeer boeiend geschreven, ondanks zijn talrijke statistische gegevens en het heeft zeer fraaie illustraties. Wie het bovengenoemde rapport van het Humanistisch Verbond met belangstelling gelezen heeft, vindt hier materiaal, dat hem verdere perspectieven ter overweging biedt.

J. B. MEIJER

Wereld der religie

Uit de wereld der religie. Prof. dr. Th. P. van Baaren, Van Loghum Slaterus Arnhem 1956, geb. f 6.90.

De fenomenologie der godsdiensten wil de religieuze verschijnselen (dit begrip zeer ruim genomen: „alles wat zich als religie aandient”) beschrijven zonder in waarderungen te vervallen. De beoefenaar mag er zelf een godsdienstige overtuiging op na houden, die mag niet meespreken. Over het geheel is de auteur van dit populair-wetenschappelijk boek er in geslaagd zich aan deze regel te houden. Als ik met deze woorden „over het geheel” toch nog een voorbehoud maak, moet ik hier wel aan toevoegen, dat het geheel uitschakelen van de eigen overtuiging mij vrijwel onmogelijk voorkomt en dat men dus er niemand een verwijt van maken mag, als dat niet ten volle gelukt. De andersdenkende (belast met zijn eigen subjectiviteit!) krijgt een enkele keer de indruk, dat des schrijvers voorkeur b.v. in de keus van de stof, te weinig uit de christelijke godsdienst, en in de onderscheiding tussen hogere en lagere godsdiensten, door sche-

mert. Dit neemt niet weg, dat ik respect heb voor de wijze, waarop ook het zeer afwijkende hier serieus genomen wordt.

Het uitgangs- en tegelijk het middelpunt van deze uiteenzetting vormt de „openbaringservaring”, waaraan de auteur onderscheidt: het wezen, dat zich openbaart, de middelen, waarvan dit gebruik maakt, de inhoud van de openbaring, de persoon, die de openbaring ontvangt en zijn reactie daarop. Deze wijze van beschouwen kan bij de humanistisch georiënteerde lezer de gedachte doen post vatten, dat het wezen, dat zich openbaart a priori persoonlijk gedacht wordt. Uit het verzamelde feitenmateriaal blijkt, dat dit niet het geval is.

Met instemming las ik de slotzinnen, waarin de beschrijving, die geen waardering uitspreekt, geprezen wordt als „een belangrijke bijdrage tot beter begrip van elkaars (dit elkaar slaat hier op de westerse en de oosterse wereld) geestelijke achtergrond en daarmee tot een betere verstandhouding tussen de volkeren onderling.” Inderdaad de kennis, die de schrijver op een duidelijke en vaak boeiende wijze aan zijn lezers overbrengt, kan hen nader brengen tot het andere, het zo vreemde, ook het „primitieve” en het „lagere”. PR.

Een bibliografie van het Humanisme

De betreunde dr. G. F. C. Griss opperde in 1952 het plan om een bibliografie van het Humanisme samen te stellen en schonk, voor dat doel, een som geld.

Mevrouw dr. Coster-Wijsman begon aan deze omvangrijke taak, maar zij stierf in 1953, voordat zij met het eigenlijke werk was begonnen. Dr. Kwee Swan Liat nam haar taak over en nu ligt de vrucht van zijn werk, in het Engels geschreven, voor ons; een *Bibliography of Humanism*.

Het werk heeft niet de pretentie volledig te zijn, dat zou een onmogelijke taak voor één man zijn en ook om technische redenen was dat niet mogelijk en ook niet wenselijk.

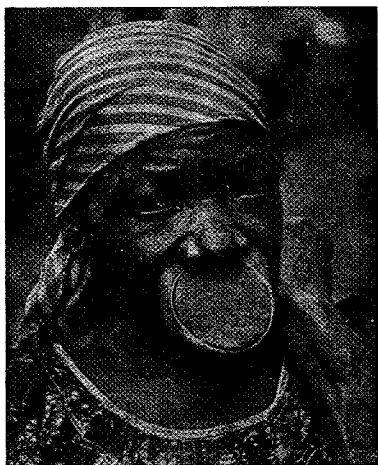
Het boekje geeft dus een keuze uit de belangrijkste literatuur over het humanisme en werd met grote zorg en met de medewerking van een aantal geleerden uit buiten- en binnenland, samengesteld. De titels werden – een gelukkige gedachte van de bewerker – systematisch gerangschikt naar de volgende onderdelen:

0. Bibliografieën, definitie, encyclopedieën, inleidingen.
1. klassiek en middeleeuws humanisme;
2. renaissance en reformatie;
3. verlichting en neo-humanisme;
4. hedendaags humanisme;
5. christelijk humanisme;
6. vrije gedachte en etische cultuur;
7. praktisch humanisme;
8. humanistische organisaties.

Een algemene index, op onderwerp en auteur,

alfabetisch gerangschikt, verhoogt de bruikbaarheid van het werk zeer. Het boekje bevat, naar schatting een kleine 1000 titels en geeft een uitstekend overzicht van de belangrijkste literatuur, de periodieken, de belangrijkste brochures en de organisaties. Vanzelfsprekend werden de romans, gedichten en toneelstukken, met humanistische strekking of gedachteninhoud niet opgenomen en uit de publikaties in het Japans, Chinees en Hindi b.v. konden maar enkele titels worden opgenomen.

Het Humanistisch Verbond, onder welks auspiciën de bibliografie is verschenen hoopt, dat deze uitgave ertoe zal bijdragen dat het humanisme meer dan tot nu toe bestudeerd zal worden. Het wordt, in het jaar van het Tweede Internationale Congres over Humanisme en Ethische cultuur, te houden in Londen in 1957, aangeboden „als een bescheiden bijdrage ter bevordering van de uitwisseling van humanistische denkbeelden en de bezinning op humanistische idealen over de gehele wereld” zoals dr. Van Praag in het voorwoord schrijft. Wij kunnen het H.V. en de bewerker dr. Kwee Swan Liat gelukwensen met dit respectabele stuk werk. Het boekje ziet er goed verzorgd uit, lijkt ons met grote nauwkeurigheid samengesteld, vertoont een weldadig gebrek aan drukfouten en zal zeker aan het doel beantwoorden. Wij achten deze uitgave van de grootste betekenis, niet alleen voor mensen in Nederland, maar ook voor hen die elders op de wereld het humanisme willen leren kennen. B.

Oer-Afrika verdwijnt:
Barbirschone met „schotel”lippen

Humanisme en dierenbescherming

In deze wereld ontmoet de mens velerlei, dat anders dan hij zelf, dat niet „mens” is. Onder dit andere ontmoet hij het „dier”. Deze ontmoeting is, zowel voor de mens als voor het dier, van verstrekkende gevolgen.

Het feit dat zo iets als bewuste, georganiseerde dierenbescherming eerst tegen het einde van de vorige eeuw op meer uitgebreide schaal ontstond, laat duidelijk zien dat de nu als plicht gevoelde bescherming van het dier niet de oorspronkelijke houding kan zijn. Wat die ontmoeting aanvankelijk met zich bracht, was vrees en uit die vrees geboren vijandschap. Hoogstwaarschijnlijk is de vrees van het dier voor de mens groter dan omgekeerd. Want de bewuste mens stelt zich doeleinden en bedient zich van middelen, die voor het dier volkomen vreemdsoortig en ontoegankelijk zijn. Wanneer het dier tot bewuste bezinning in staat zou zijn, dan zou het voor hem een bron van voortdurende verbazing en verontrusting betekenen dat deze mens, het betrekkelijk zwakste en minst aangepaste van alle levende wezens, zich niet alleen in de strijd om het bestaan heeft weten te handhaven, maar hem, het dier, met totale uitroeiing bedreigt.

Natuurlijk bestaat er al zeer lang een vorm van bescherming van al die dieren, waarmee de mens in de loop der tijden in een meer direct contact getreden is, daar hij het nut van deze wezens voor zichzelf had leren beseffen. Zij staan niet als tegenstanders tegenover, maar als helpers naast de mens en voor die „helpers” draagt men zorg, een zorg welke de vrucht is van welbegrepen eigenbelang. Als bewust wezen echter kent de mens diepere gevoelens en reacties dan zulke, welke slechts betrekking hebben op zijn dagelijks bestaan. De mens toch merkte op dat die zorg, die hij in de oorsprong misschien slechts uit eigenbelang voor het dier had, door de dieren waarmee hij in nauwere aanraking gekomen was vaak beantwoord werd met ontroerende getuigenissen van aanhankelijkheid en vriendschap. Van de zijde van het dier gevoelde men een vertrouwend tegemoetkomen en zulk vertrouwen wil men niet beschamen.

De mens die bewust in de wereld staat, die humaan wil zijn, neemt in zichzelf gevoelens waar die men bij bezinning heeft aangeduid als zedelijke beginselen. Hiertoe behoren niet in de laatste plaats de gevoelens van verplichting en liefde die, als zij worden doorzien als kenmerk van ware menselijkheid, onmogelijk beperkt kunnen blijven tot de naaste omgeving. Zijn beschermende liefde breidt zich uit van de mens naar het dier, niet alleen tot het dier dat hem van nut is, maar tot elk dierlijk schepsel, dat hij in beginsel zwakker ziet dan zichzelf en dat als zodanig zijn bescherming behoeft. Zulk een overweging mag zeer zeker voor ons mensen geen aanleiding zijn om onszelf te koesteren in de hoog menselijke gevoelens, waarvan wij blij zouden geven. Het gaat hier niet om innerlijke tevredenheid met zichzelf. Deze houding tegenover het dier is eenvoudig een verplichting. Zulk een verplichting wordt niet minder dwingend, omdat slechts een der partijen, en wel de mens, zich daarop bezinnen kan.

Het kan niet anders dan dat wij het dier beschouwen met betrekking tot onszelf, maar dat betekent niet dat het er in beginsel ten bate van ons zou zijn. Indien er van „recht” gesproken wordt, dan mogen wij wel eens overwegen dat het dier in deze wereld hoogstwaarschijnlijk oudere rechten heeft dan de met bewustzijn en zelfbewustzijn begaafde mens.

Overigens mag er wel op worden gewezen dat ook ten aanzien van dieren die niet direct nuttig voor ons zijn, sociale verplichting en welbegrepen eigenbelang zeer wel hand in hand kunnen gaan. Men behoeft er slechts aan te denken dat met de buffel, die in Amerika veelal op lafhartige manier is uitgeroeid, dikwijls ook uitgestrekte prairiegebieden verloren gingen, hetgeen betekent dat vruchtbare gebieden tot woestenijen werden door het verschijnsel van erosie dat nu met inzet van geweldige kapitalen moet worden tegengegaan.

Het leven, dat wij zo gemakkelijk kunnen vernietigen maar niet kunnen scheppen, openbaart zich ook in organen die naar onze opvattingen de laagste trappen van ontwikkeling vertegenwoordigen. Eerbied voor het leven behoort ons te verbieden in welk ander leven dan ook willekeurig vernietigend in te grijpen. Men zal er zelfs niet onverschillig aan voorbijgaan waar men ziet dat het lijdt en wij hulp vermogen te bieden. Dit overwegend begripen wij dat er een bodp bestaat tegen vivisectie. Ook kunnen wij er ons niet over verbazen, dat velen principieel vegetariër zijn of anderen zich hartstochtelijk tegen de jacht uitspreken. Het is volkomen ongeoorloofd dit alles zonder meer schouderophand met het woord „sentimenteel” af te doen. Het verzet tegen vernietiging van leven, dat hier tot uitdrukking komt, zal bewust of onbewust berusten op eerbied voor het leven. Als zodanig heeft het recht op onze meest ernstige waardering.

Inderdaad, er zijn tegenwerpingen mogelijk, maar een religieus of ethisch humanistische levenshouding kan tot gevolg hebben dat ingrijpen in dierlijk leven tot een gewetensconflict wordt. Niemand heeft dat pijnlijker gevoeld en scherper naar voren gebracht dan de grote Albert Schweitzer. Zijn ethiek berust op eerbied voor het leven. Toch is juist hij, als arts, telkens weer genoodzaakt vernietigend in lager leven in te grijpen. „Voor de ware ethische mens,” aldus prof. Schweitzer, „is alle leven heilig, ook dat wat vanuit menselijk standpunt gezien van een lagere orde is. Hij maakt slechts onderscheid bij elk geval dat zich voordoet en onder de drang van een noodzaak, als hij bijv. te beslissen krijgt welke van twee levens geofferd moet worden om het andere te behouden.”

Bij al deze beslissingen is hij zich echter bewust op subjectieve gronden en willekeurig te handelen en weet hij de verantwoordelijkheid te moeten dragen voor het leven dat hij geofferd heeft. Terecht zegt prof. Schweitzer „vanuit menselijk standpunt”. Onszelf beschouwen wij als het hoogst georganiseerde schepsel. Dat mogen wij ook doen. De mens in zijn hoogste geestelijke ontwikkeling reageert op de wereld in haar totaliteit, ja op de kosmos. Het dier daarentegen blijft besloten in de kring die voor zijn

Referaat van dr. C. Schravessande

Op de jaarlijkse algemene vergadering die de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren vrijdag 31 mei en zaterdag 1 juni in de Schouwburgzaal te Enschede hield, werd in drie referaten het vraagstuk der dierenbescherming uit levensbeschouwelijk gezichtspunt benaderd. Naast een protestants christen en een rooms-katholiek voerde dr. C. Schravessande uit Almelo als humanist het woord. Aan zijn referaat zijn de hierbij afgedrukte passages ontleend.

directe levensbehoeften noodzakelijk is. Deze kring is zijn, naar onze begrippen, beperkte wereld. Hoewel vanuit dit gezichtspunt de meerderheid van de mens boven het dier wel vaststaat, moeten wij toch niet uit het oog verliezen dat wij het dier slechts kennen met betrekking tot onszelf. Van het meest eigen innerlijke leven van het dier weten wij tenslotte niets.

De stuwende kracht tot de zorg voor het welzijn van het dier is voortgekomen uit menselijke bewogenheid en liefde. Deze gesteldheid moet het beginsel blijven waarvan alle bescherming, waarop het dier recht heeft, dient uit te gaan. Hoogstwaarschijnlijk zal ieder dit kunnen meevoelen. In het bijzonder echter, zo dunkt ons, de humanist. Want deze streeft ernaar de hoogste menselijke waarden in zich te ontwikkelen. Waar hij opkomt voor het recht en het welzijn van het dier, als voor het zwakkere dan hijzelf, weet hij daardoor tevens te arbeiden in de richting van het hoge doel waarnaar hij reikt.

(Vervolg van pag. 3)

Matthëus genaamd, zei, dat indien men het Evangelie verlangde, men het van de pastoor moest aannemen, al had hij ook de vorige nacht bij een hoer geslapen . . . Ik geef er niets om, wat er met Luther gedaan wordt; maar ik geef wel om de vrede, en, zoals gij weet, als de vrede verbroken is, komen de slechtste mensen voor de dag. Ik zou liever een Turk zijn dan onder sommigen van deze Broeders . . .”

Zo heeft Erasmus, deze universele mens, die afkerig was van alle traditionalisme en ketterij zich de haat van beide partijen op de hals gehaald en haat in zaken van godsdienst en politiek heeft een taai leven . . . Nog in 1622 verzetten de Calvinistische predikanten zich heftig toen men in Rotterdam het bekende standbeeld (naar ontwerp van Hendrik de Keyser) wilde oprichten ter ere van deze pleiter voor vrede en tolerantie, in wie calvinisten en katholieken slechts een spotter met alle godsdienst zagen. Toen de kerkhistoricus W. Nolet op de katholieke dag te Den Haag anno 1925 een grotere waardering en een zuiverder oordeel over Erasmus vroeg, oogstte hij meer verbazing en ergernis dan bijval. Gelukkig is hier veel ten goede veranderd.

Velen, die Anderlecht bezoeken, zullen hier met eerbied de mens herdenken, van wie Stefan Zweig schreef: „. . . Hij heeft zijn geestelijk kleinood, zijn geloof in de mensheid, ongedeerd gered uit de verschrikkelijke haatorkaan van zijn tijd en aan die kleine smeulende pit konden Spinoza, Lessing en Voltaire en kunnen alle toekomstige Europeanen hun lichten ontsteken. Als de enige zijner geestelijke generatie is Erasmus aan de ganse mensheid trouwer gebleven dan aan één enkele clan. Terzijde van het slagveld, tot geen leger behorend, door beide bestreden, is hij gestorven, eenzaam, alleen. Eenzaam, doch: — dit is het beslissende — onafhankelijk en vrij”.

P. KRUG

IK denk er ZO over

Geloof in de jeugd?

De VARA-rubriek Geestelijk Leven van zondag 7 april, verzorgd door de heer H. Lips, heb ik met belangstelling beluisterd en zij gaf mij aanleiding tot de volgende overpeinzingen:

De heer Lips heeft de algemeen heersende opinie zeer juist weergegeven; ik behoef ze niet te herhalen, want ze is algemeen bekend. Het is zijn recht een ander geluid te doen horen en een poging te doen om de wanhoopstemming in hoop te doen verkeren.

Hij putte zijn optimisme uit gesprekken met jongeren, die niet bepaald tot de slechtsten bleken te behoren, er was o.a. een schilder onder, een kunstenaar dus, in wien nog zoiets als een ideaal aanwezig was. Of deze op zichzelf waardeerbare steekproeven een juist beeld geven van de geest, die onder de jeugd van de gehele wereld leeft, meen ik te moeten betwijfelen. De statistieken der criminaliteit en de berichten uit de gehele wereld spreken een andere taal.

Het zij verre van mij te willen beweren, dat de jongeren der vorige generaties heilige boontjes waren. De jeugd is altijd in het algemeen gesproken behept geweest met de eigenschappen (de gunstige uitzonderingen, die er gelukkig altijd zijn, daargelaten) die men in volwassen mensen ten eerste afkeurt. Men kan deze eigenschappen reeds bij kleine kinderen in meer of mindere mate dagelijks constateren en die moeten dan ook door een liefdevolle, maar wijze opvoeding in goede banen worden geleid in het belang van

deze toekomstige wereldburgers en wel met de nodige gestrengheid, want het leven is wreed en streng en veelal zonder liefde.

Aan die opvoeding mankeert wel wat tegenwoordig? Allereerst hebben nieuwere methodes van onderwijs (Montessori en Ellen Key, de eeuw van het kind inluidend) de teugels gevierd en dat kan ieder kind niet hebben, ze mogen doen, wat ze het liefste doen, worden in het algemeen met de handschoenen aangepakt en het ontzag is al spoedig zoek.

De oorlog en de bezetting in vele landen, de dure tijd, honger, ellende en armoede, slechte huisvesting en inwoning, de voortdurende zorg om het naakte bestaan hebben verder het hunne gedaan om een goede opvoeding te saboteren; ouders en onderwijzers zijn gedeprimeerd en de jeugd wordt aan zichzelf overgelaten met alle gevolgen van dien. Er ontstaat verwildering en degeneratie, die nog wordt gestimuleerd door slechte films, de excessen van Jazz en Crooning, beeldromans etc.

Vroeger werd er geknutseld en bloeide het handwerk, thans doet de machine alles en vervangt zelfs de hersenen. Het is dan ook geen wonder, dat de voorafgaande eeuwen de grootste genies hebben voortgebracht, in de stilte kon men zich concentreren, thans heerst het lawaai en de jeugd leert haar lessen, terwijl de radio aanstaat, met het gevolg, dat ze er niet veel van begrijpt. Doch geen nood, de onderwijzers zijn de schuld, die kunnen niet uitleggen!

De pogingen, die tegenwoordig gedaan worden om door sport en andere nuttige afleiding de jeugd in goede banen te leiden zijn slechts een druppel op een hete steen, het kwaad heeft reeds te diep wortel geschoten.

Ik wil met dit alles alleen maar zeggen, dat men met geloof en hoop alleen niet van deze zaak afkomt en dat het spreken met enkele jongeren onder vier of meer ogen geen volledige kijk geeft op de geestestoestand, waarin het gros der jeugd tegenwoordig verkeert; ze weten zo goed hun ware aard te verbergen. Men moet ook eens zijn licht opsteken bij de zelfstandige werkers, die hun werk niet afkunnen, geen hulp kunnen krijgen van jongeren of wanneer dit wel het geval is, ze niet kunnen gebruiken, omdat ze te lui zijn en geen begrip of interesse voor het werk hebben. Op een gemakkelijke manier veel geld verdienen, dit is het motto van deze tijd.

Er bestaat maar één oplossing en dat is opvoeding en strenge tucht; de jeugd moet leren niet alleen dat te doen, waarin ze plezier heeft, maar ook datgene wat ze niet aangenaam vindt. En goed ook. Ze moet in de eerste plaats leren werken; ontspanning op zijn tijd is goed, maar moet geen hoofdzaak zijn voor de opvoeders en vooral ook voor de scholen is hier een grootse en moeilijke taak weggelegd. Er diene echter meer nadruk te worden gelegd op karaktervorming en goede manieren dan op het inpompen van dikwijls onnutte kennis.

Ik moet eindigen met te bekennen, dat ik het optimisme van de heer Lips niet kan delen, al zal ik met hem maar het beste blijven hopen.

C. KWANT

(De redactie is het met inzenders overpeinzingen zeer beslist niet eens, met name omdat de jeugd van vroeger daarin te wit, de tegenwoordige te zwart wordt voorgesteld. Zij meent echter plaatsing niet te mogen weigeren, mede om een wellicht vruchtbare gedachtenwisseling niet de pas af te snijden).

Humanistische Stichting Socrates

Oudegracht 152, Utrecht

Humanistische Zomerschool

HET ONDERWERP van de zomerschool, die de Stichting Socrates dit jaar van 5-10 augustus organiseert, is „Humanistische vormgeving aan het leven”. Bij het woord „vormgeving” is mede gedacht aan ethiek en verantwoordelijkheid: de principiële problemen, vóór en naast de praktische uitwerking worden aan de orde gesteld.

VIER LEVENSGEBIEDEN worden hierbij onderscheiden en wel Liefde en huwelijk, Werk, Vrije tijd en Samenleving. Iedere morgen wordt één van deze onderwerpen ingeleid door twee sprekers. De middag of avond is bestemd voor de algemene discussies; de rest van de dag blijft beschikbaar voor een cultureel programma, persoonlijke gedachtenwisseling of een wandeling. De gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte met zijn prachtige omgeving van bos en heide zijn hiervoor een ideale gelegenheid.

BIJZONDERE AANDACHT is besteed aan de stem der jongeren: als tweede spreker over elk onderwerp is, zover mogelijk, een vertegenwoordiger uit de groep jongeren aangezocht, die een afwijkende of aanvullende visie zal geven. Verwacht mag worden dat daarmee het raanwerk gegeven is voor een vruchtdragende en opgewekte discussie.

EEN SPECIALE BUS brengt u van het station Amersfoort naar de conferentiegebouwen, waar u ontvangen wordt door mevrouw T. Max-Nijman, de huishoudelijk leidster, op maandag 5 augustus 17.00 uur. Het einde is op zaterdag 10 augustus 14.00 uur, na de lunch. De

Sprekers:

Liefde en huwelijk	Dr. I. Vijlbrief en Drs. H. E. Derksen
Werk	Ir. E. Hijmans en Dr. E. Nordlohne
Vrije tijd	H. Wielek en W. A. van Opijnen
Samenleving	Dr. A. L. Constandse en E. Happé

kosten zijn f 48.50 met volledig pension; f 37.- zonder logies en ontbijt, doch met maaltijden; f 9.- zonder pension. Zonder prijsverhoging kan gezorgd worden voor vegetarische, diabetische of zoutloze menu's.

A'ANMELDING kan geschieden vóór 10 juni bij het Secretariaat van de Humanistische Stichting Socrates, Oudegracht 152, Utrecht, onder gelijktijdige storting van een eerste betaling van minimum f 2.50 op giro 58.22.93 van de Stichting. U krijgt dan terstond nadere gedetailleerde informatie en kunt daarna speciale wensen opgeven.

Voortreffelijke conferentie van „Socrates”

Van 26 tot 31 juli houdt de International Humanist and Ethical Union – waarbij het Humanistisch Verbond is aangesloten – haar tweede congres, nu in Londen. Het eerste werd, men zal zich dat nog herinneren, in Amsterdam gehouden. Op dit tweede congres zullen in het bijzonder aan de orde komen problemen van levensovertuiging, persoonlijk leven, sociaal leven en organisatie. Ter voorbereiding van de taak; die de Nederlandse delegatie in Londen wacht, had de humanistische stichting „Socrates” – wetenschappelijke sectie van het Humanistisch Verbond – op zaterdag 18 en zondag 19 mei in ons nieuwe „Erasmushuis” te Utrecht een conferentie georganiseerd, waar die vier te behandelen vraagstukken diepgaand werden besproken en waar ook (voorlopige) rapporten daarover zijn samengesteld. Wij achten ons ontslagen van de plicht, de probleemstellingen te publiceren; deze zijn namelijk in het nummer van 12 januari 1957 afgedrukt.

Dit beknopte verslag pretendeert in geen enkel opzicht volledig te kunnen weergeven, wat er tijdens de conferentie in Utrecht is besproken. Het is ons zelfs onmogelijk gebleken de (voorlopige) eindrapporten in „Mens en Wereld” te publiceren; vermoedelijk zullen zij later, in een nader te bepalen vorm, openbaar worden gemaakt wellicht tegelijk met de resultaten van de Londense conferentie. En dan waarschijnlijk in „Rekenschap”, het driemaandelijkse blad van „Socrates” of in brochurevorm. Wij willen slechts enkele impressies van de conferentie en enige fragmenten uit de rapporten weergeven.

Laat ons beginnen te bekennen, ietwat teleurgesteld te zijn over het aantal deelnemers aan de Utrechtse conferentie: ruim veertig leden en donateurs van „Socrates”, ons inziens wel wat aan de schrale kant. Maar wij willen op deze „kritiek” onmiddellijk laten volgen, dat de conferentie zelf bijzonder goed is geslaagd. Dat de sfeer van het eigen huis aan de Oudegracht daartoe veel heeft bijgedragen, zal iedere deelnemer graag toegeven.

Te weten niet – zoals menigkeer vroeger – op elkaar gepropt te zitten in te kleine, gehorige kamers waar de ene groep kon verstaan wat de andere behandelde, gaf een gevoel van rust die de discussie sterk ten goede kwam. Ook het gezamenlijk eten aan „eigen tafel” versterkte het gevoel van verbondenheid, van gemeenschap.

Dr. J. P. van Praag, voorzitter van het Humanistisch Verbond, gaf zaterdagmiddag een overzicht van de werkzaamheden, moeilijkheden en taken van de International Humanist and Ethical Union waarvan hij ook president is. Hij toonde aan, dat de internationale humanistische beweging voor geheel andere problemen wordt gesteld dan de nationale organisaties, vraagstukken spruitend uit geheel anderssoortige contacten (UNO, UNESCO enz.) dan de landelijke organisaties ieder afzonderlijk hebben. Hij belichtte ook de verscheidenheid van humanistische opvattingen – die soms op merkwaardige wijze uiteenlopen – der bij de IHEU aangesloten groepen. Maar eveneens dat, hoe ook in uiterlijk verschillend, al die landelijke groeperingen toch putten uit dezelfde bronnen en uiteindelijk met dezelfde problematiek worstelen, en hetzelfde doel hebben.

Van Praag meende drie hoofdstromingen in de humanistische beweging te herkennen:

1. een positivistische, die vooral sterk op concrete wetenschap is georiënteerd, in het bijzonder op de biologie en andere natuurwetenschappen. De humanistische bewegingen in de Ver. Staten,

Engeland en België tonen vrij duidelijk een dergelijk karakter. Men wil op empirische wijze een weg trachten te vinden naar een menswaardig bestaan;

2. een filosofische richting, die meer de nadruk legt op het beschouwelijke, bespiegelende karakter. Het Nederlandse Humanistisch Verbond achtte hij een typische vertegenwoordiger van deze vorm van humanisme. Het ziet de mens in de eerste plaats als geestelijk en zedelijk wezen. De Duitse Bund Freireligiöser-Gemeinden draagt een dergelijk stempel;

3. de richting, die de nadruk legt op het sociale karakter van het hedendaagse humanisme. Typisch voorbeeld daarvan is de Radical Humanist Movement of India, die voortgekomen is uit linksgerichte politieke partijen. Zij stelt zich primair tot doel de mensen op te voeden. Kenmerken zijn verder sterk levende vrijheids- en eenheidsgedachten.

De moeilijkheden der taalverschillen zijn in de IHEU dikwijls bijzonder groot, verklaarde Van Praag. Hij demonstreerde dit met twee voorbeelden: het Engelse woord philosophy kan zowel wijsbegeerte als levensovertuiging betekenen; onder religie verstaat de Nederlandse humanist geheel iets anders dan godsdienst, terwijl in het Engels en Duits dat ene woord beide betekenissen heeft en de Engels-(Duits)-sprekende humanist er desondanks geen moeite mee heeft die betekenissen uiteen te houden. De voertaal van het internationale congres is Engels, dus is vooral de Nederlander herhaaldelijk genoodzaakt bij bepaalde woorden of begrippen toelichtingen te geven.

Na de inleidende rede van Van Praag splitste de conferentie zich in twee groepen, waarvan de ene onder voorzitterschap van W. Coenders, met als inleider en rapporteur J. Bijleveld, zich bemoeide met vraagstukken van organisatie. De andere vergaderde onder voorzitterschap van prof. dr. T. T. ten Have en besprak problemen van levensovertuiging. Hier leidde Van Praag de discussie in, hij stelde eveneens het eindrapport op. 's Avonds vergaderden de secties voor „persoonlijk leven” – voorzitter: J. Meltzer, inleider en rapporteur P. A. Pols – en „sociaal leven”: voorzitter B. Max, inleider-rapporteur dr. B. W. Schaper. De gehele zondagmorgen werd besteed aan het verder formuleren der rapporten, de zondagmiddag – plenaire zitting – aan de finishing touch er van.

In het rapport van de sectie „levensovertuiging” vindt men – uiteraard – veel terug van wat is gekristalliseerd in de nieuwe beginselverklaring van het Humanistisch Verbond. Zo wordt er in uitgedrukt dat „het humanisme wordt gekenmerkt door het pogen, leven en wereld te verstaan uitsluitend met een beroep op menselijke vermogens en door de bereidheid het resultaat van dat pogen steeds weer kritisch te toetsen.” Men liet duidelijk uitkomen, dat de mens in dat pogen niet noodzakelijk volledig zal kunnen slagen; geen uitspraak deed men over de oorsprong of de aard van die „menselijke vermogens”. De rechtvaardiging van dit uitgangspunt is voor de humanist gelegen „in het ontbreken van de ervaring, dat ook goddelijke vermogens zouden werken aan zijn levens- en wereldbeeld.” Dit alles betekent uiteindelijk, dat „het humanisme niet gebaseerd kan zijn (worden) op bijzondere openbaring, noch op enige andere leer die niet voor kritiek vatbaar wordt geacht.”

Zowel in het rapport van deze sectie als in de verslagen van de andere groepen wordt duidelijk uitgesproken – zij het soms op een ietwat ver-

schillende wijze – dat „het humanisme de mens eerbiedigt als enkeling en als lid van de samenleving in zijn menselijke waardigheid”. Maar duidelijk laat men ook uitkomen, dat dit niet inhoudt dat „in het humanisme geen begrip zou bestaan voor de menselijke gebreken en tekorten”, maar dat men de mens als zodanig dient te eerbiedigen „ongeacht zijn zwakheden en fouten.” De consequentie van deze opvatting is – en ook dit kwam in de rapporten der andere secties tot uiting – „dat het humanisme ruimte dient te scheppen voor ieders ontplooiing tot verantwoordelijk en scheppend leven”.

En dat dit betekent „de erkenning van een echt-democratische levenshouding”.

Overstappend naar het rapport over „sociaal leven” moeten wij vooral doen uitkomen, dat men in die sectie uitsprak, „dat de vraagstukken van het sociale leven in het Westen een geheel ander karakter dragen dan in de rest van de wereld”, met name in de zogenaamde „onderontwikkelde gebieden”. Toch achtte men die problemen nauw met elkaar verbonden, omdat „de oplossing van het vraagstuk der onderontwikkelde gebieden ook voor het materiële en geestelijke welzijn van het Westen een primaire aangelegenheid is en omdat de volken uit die laagontwikkelde gebieden niet alleen in hun verdere opgang bijstand van de hogerontwikkelde volken kunnen ontvangen, maar ook hun eigen bijdragen tot de ontwikkeling van het wereldgeheel kunnen leveren”.

Onomwonden verklaarde men, dat „de ontwikkeling der achtergebleven gebieden niet enkel als een opheffing der armoede mag worden gezien. De economische ontwikkeling moet worden aangevat in nauw verband met de hele politieke, sociale en culturele structuur”. Verder onder meer: „Teneinde menselijke waardigheid en vrijheid te behoeden moeten tendenties tot bureaucratisering, technocratie en het scheppen van politieke en economische superstructuren worden vermeden en moeten democratische krachten worden versterkt tegen het gevaar van het totalitarisme”.

Men liet ook uitkomen, dat „in de westerse geïndustrialiseerde en gemechaniseerde massamenleving de mens wordt bedreigd door nieuwe vormen van ontmenselijking en zelfvervreemding als persoon en in zijn solidariteit met de medemens. Het humanisme heeft bij de benadering en behandeling van deze problematiek zijn eigen beginselen, nl. de eerbiediging van de menselijke waardigheid in ieder van onze medemenssen, ongeacht geslacht, klasse, volk, ras of huidskleur... Het humanisme zal op grond van deze beginselen zijn aanhangers tot politieke en sociale verantwoordelijkheid en stellingneming inspireren en hen daarbij oriënteren, maar het moet hen in hun politieke keuze of beslissing vrij laten”. Verder o.m.: „Het humanisme heeft speciale verantwoordelijkheden jegens de in de massa-samenleving in het bijzonder geestelijk bedreigde groepen als de arbeidersklasse, de kleine middenstand en in een soortgelijke situatie verkerende sociale groepen... ook jegens de jeugd”.

De sectie over „persoonlijk leven” sprak uit, dat „de zin van het leven moet worden gezien in de ontplooiing van de scheppende vermogens van de mens, met behulp waarvan iedere mens persoonlijk een bescheiden bijdrage kan leveren aan de verworveling van sociale gerechtigheid en persoonlijke vrijheid”. Men verklaarde, dat „verantwoordelijkheid in de gedachtegang (van de humanist) is, dat de mens rekenschap kan en moet afleggen omtrent datgene wat hij behoort te doen en na te laten, niet alleen ten aanzien van zijn eigen leven, doch tevens met betrekking tot wat zich buiten hem bevindt, in het bijzonder de medemens. Hierin vindt zijn belangstelling voor de concrete noden van de medemens haar rechtvaardiging, hieruit

(Vervolg op pag. 8)

(Slot van pag. 6)

spruit voort zijn pogen organen te scheppen voor geestelijke en sociale hulpverlening".

De groep bleek er behoefte aan te hebben „zich te distancieren van het christelijke zondebesef, dat uitgaat van een fundamenteel onvermogen van de mens tot waardeverwerkelijking uit eigen kracht". Nochtans bleek er begrip te bestaan voor de menselijke ontoereikendheid, waardoor hij niet alleen komt tot onvermijdelijk kwaad — dat men in dit verband „tekort" noemde — doch ook tot het kwade dat vermeden had kunnen worden. Dit laatste noemde men „schuld": deze mag niet leiden tot remming van het scheppend vermogen, doch moet worden aangewend als stimulans tot verdere ontplooiing.

In de sectie „organisatie" heeft men lang gediscussieerd over de stelling, dat organisatie niet alleen middel tot een doel is, doch tevens in zeker opzicht ook doel in zichzelf. „Dit laatste met name als het bijv. gaat om de stimulans tot scheppend werk, de vormgeving en ontplooiing van menselijke betrekkingen en het voorbeeld van een humanistische levenswijze," gelijk het uiteindelijk in het rapport van de sectie heette. Ook wilde men duidelijk laten uitkomen, dat „verschillend geaarde mensen en groepen door gedifferentieerde activiteiten" moeten worden bereikt. In dit verband wees men op het nut van nadere bezinning op „vorm en stijl van bijeenkomsten, liturgie en vorming van traditie. Voorts op bepaalde vormgeving van huwelijksvoltrekking, overlijden en andere belangrijke momenten in het bestaan van de mens".

Ruimtegebrek dwingt ons niet meer te citeren uit de rapporten. Uitdrukkelijk willen wij nogmaals laten uitkomen, dat deze rapporten van voorlopige aard zijn, dat zij dus nadere studie en uitwerking behoeven, dat men er geen „officiële" betekenis aan mag hechten en dat wij ze slechts zeer fragmentarisch hebben weergegeven.

Laat ons besluiten met de hoop uit te spreken, dat volgende studiedagen en -weekeinds van „Socrates" meer bezoekers zullen trekken. De onderwerpen zijn altijd van grote betekenis, en de sfeer der bijeenkomsten is immer voortreffelijk.

J.v.S.

Waar is de dame,

die bij mij, gepens. leraar in het Gooi,
komt ter gezellige verzorging?
Brieven bureau v. d. blad onder nr. juni 1

VREDESACTIE

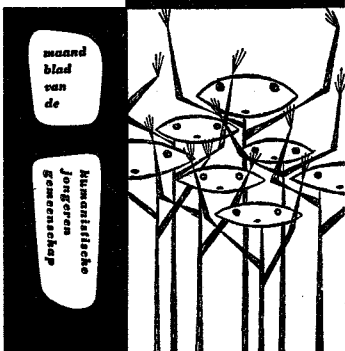
Radicaal Pacifistisch Maandblad
onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers.
Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg
87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.
Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht.
Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht.
Advertentietarieven op aanvraag. Kleine
advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,25.

LIBERTYN

wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: johan hardick,
delistraat 5, enschede
administratie: mr. p. n. arntzeniusweg 16, amsterdam-o.
abonnement f 2.— per jaar
postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

CREMATIE

Heeft U reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.
Op verzoek worden
codicil-formulieren
graarne toegezonden.

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE LIJKVERBRANDING

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

Indien U zich in de rijen
der humanisten heeft geschaard en
bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de
**HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP**
in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad
„VERNIEUWING"

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstreckt U gaarne inlichtingen.

De kerkelijke zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijke zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag
van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma"

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

Een overzicht van wat er aan studies op het
gebied van het humanisme is verschenen,
kunt U vinden in

Bibliografie van het Humanisme

samengesteld door
Dr. Kwee Swan Liat

In acht hoofdstukken zijn de studies systematisch gerangschikt; een alfabetisch register vergemakkelijkt het gebruik van deze bibliografie.

Prijs f 3,90

Te bestellen bij Centraal Bureau Humanistisch
Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.
Tel. 10163, postgiro 304960.

Het Nederlands Gesprek Centrum heeft een
nieuwe publicatie het licht doen zien, getiteld:

Wezen en grondslagen van het Recht

PRIJS f 1,50

Bestellingen te richten aan:
Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht
Postgiro: 304960, Telefoon 030-10163

Vraagt ook een overzicht
van andere belangrijke
uitgaven van het
Gesprek Centrum

Adverteer in „Mens en Wereld"

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 0,20 per woord
Administratie Humanistisch Verbond — Oudegracht 152, Utrecht — Tel. 030-10163